

GRACJAN MAJKA OFM^{Cap}

ODNOWA LITURGII W ZAKONIE KAPUCYNÓW W POLSCE PO SOBORZE WATYKAŃSKIM II

WSTĘP

Tak sformułowany temat wymaga pewnych wyjaśnień i uściśleń. Zakon Kapucynów należy do rodziny franciszkańskiej. Po Soborze Watykańskim II ożywiła się współpraca wspólnot stanowiących odrębne zakony franciszkańskie. W liturgii zaowocowało to wspólnym wydaniem Mszału franciszkańskiego¹, Dodatku do Liturgii Godzin², rytuału profesji zakonu franciszkańskiego³, rytuału Franciszkańskiego Zakonu Świeckich⁴ i Listu okólnego Przełożonych Generalnych I Zakonu Franciszkańskiego i III Franciszkańskiego Zakonu Regularnego o życiu liturgicznym we wspólnocie franciszkańskiej⁵. Aktualnie trwają prace nad publikacją wspólnego dla franciszkańskich zakonów męskich Ceremoniału. Również w Polsce przełożeni prowincjalni przygotowali i wydali wspomniane księgi liturgiczne⁶.

Zakon Kapucynów ma charakter międzynarodowy. Siedzibą Zarządu generalnego jest Rzym. Fakt ten wywiera zrozumiały wpływ na kształt życia zakonnego, a w tym także na celebrowanie liturgii, obrzędy i zwyczaje roku liturgicznego. W przeszłości w liturgii i celebrowaniu obrzędów życia zakonnego podkreślano wierność dla jednolitości według ksiąg wydanych w Rzymie. Wszystkie wydania Konstytucji zakonnych przypominały wierność Stolicy Apostolskiej i Kościołowi rzymskiemu, wyrażoną w skrupulatnym przestrzeganiu rubryk, celebrowaniu Mszy świętej i Boskiego Oficjum.

Po Soborze Watykańskim II w Zakonie Kapucynów dokonało się odejście od schematycznego pojmowania jedności przez jednolitość życia i obrzędów na rzecz

Lic. GRACJAN MAJKA OFM^{Cap} – emerytowany wykładowca w WSD Ojców Kapucynów i WSD Ojców Franciszkanów Konwentalnych w Krakowie; adres do korespondencji: ul. Loretańska 11, 31-114 Kraków.

¹ *Missale seraphicum cum lectionario*. Romae 1974.

² *Officia propria in Liturgia horarum OFMConv.* Romae 1974.

³ *Ordo romano-seraphicus professionis religiosae*. Portiunculae 1984.

⁴ *Rituale Ordinis Franciscalis Saecularis*. Portiunculae 1984.

⁵ *Litterae Ministrorum generalium Familiae franciscalis de vita liturgica*. Romae 16 IV 1992. „*Analecta OFM^{Cap}*” 108:1992 s. 272-279.

⁶ W Polsce przełożeni prowincjalni zakonów franciszkańskich wydali następujące księgi liturgiczne: *Liturgia Godzin. Teksty własne Zakonów franciszkańskich*. Katowice-Panewniki 1984 (cz. I), 1986 (cz. II) i 1989 (cz. III); *Rytuał Franciszkańskiego Zakonu Świeckich*. Panewniki 1990; *Mszał franciszkański*. Wrocław 1998. Por. J. R o s ł o n. *Rozważania o Świętych Zakonu Serafickiego*. Warszawa 1981. Opracowanie to zawiera także pełne teksty własne formularza mszalnego o Świętych franciszkańskich.

prawnie uznanej różnorodności z zachowaniem jedności ducha⁷, w wierności dla przepisu prawa liturgicznego w odprawianiu Mszy świętej i Liturgii Godzin.

W niniejszym opracowaniu zostaną przedstawione aktualnie istniejące praktyki modlitwne i obrzędy wspólnotowe wprowadzone w obu prowincjach decyzjami kapituł prowincjalnych czy zarządu prowincjalnego.

Kolejne spostrzeżenia dotyczą formacji (w tym liturgicznej) podstawowej i ciągłej. Jeśli formacja podstawowa kandydatów do kapłaństwa w Seminarium Duchownym odbywa się zgodnie z normami *Ratio studiorum*⁸, to formacja ciągła, w tym liturgiczna, podlega prowincjałowi i ustanowionemu przezeń Prowincjalnemu Sekretariatowi do Spraw Formacji oraz miejscowym przełożonym⁹. Doświadczenie wskazuje, że wiele zależy od osobistego zainteresowania i zaangażowania współbraci. Trzeba powiedzieć, że w latach bezpośrednio posoborowych większe było zainteresowanie sprawami liturgicznymi.

I. CELEBRACJA LITURGII I KULT ŚWIĘTYCH W ODNOWIONYCH KONSTYTUCJI ZAKONU

Podstawowym dokumentem prawnym dla całego Zakonu są Konstytucje, ostatecznie zatwierdzone przez Stolicę Apostolską 25 XII 1986 r. Ich polskie wydanie ukazało się w 1995 r. Zagadnieniu modlitwy, liturgii (Msza święta i Liturgia Godzin), kultowi Świętych i praktykom modlitwonym życia kapucyńskiego jest poświęcony cały trzeci rozdział Konstytucji. Po przypomnieniu istotnych znamion życia modlitwy Konstytucje franciszkańskie, odwołując się do Konstytucji o liturgii, przypominają, że liturgia jest wykonywaniem kapłańskiego urzędu Jezusa Chrystusa, jest szczytem wszelkiej działalności Kościoła (por. KL 7)¹⁰ i źródłem życia chrześcijańskiego. W odniesieniu do kapucyńskiego charyzmatu życia we wspólnocie braterskiej celebrowanie liturgii Mszy świętej i Liturgii Godzin ma funkcję twórczą: to poprzez udział w liturgii tworzy się wspólnota, jako taka daje świadectwo o oddaniu się Bogu i człowiekowi.

Ponadto do właściwych dla Zakonu praktyk życia modlitwonego kapucyna Konstytucje¹¹ zaliczają: modlitwę myślną, osobistą, kult tajemnic człowieczeństwa Pana Jezusa (Wcielenie, Mękę Pańską), kult Matki Bożej, św. Józefa, św. Franciszka i Świętych Zakonu, lekturę Pisma świętego. Odpowiednie formy modlitwy ustala kapituła prowincjalna, Konferencje Wyższych Przełożonych w danym kraju i kapituły domowe wspólnoty¹²

⁷ *Konstytucje Braci Mniejszych Kapucynów*. Warszawa 1995 nr 4-5; 47, 4 nn.

⁸ Aktualnie (od 1990 r.) klerycy Krakowskiej Prowincji Kapucynów odbywają studia filozoficzno-teologiczne we własnym Seminarium Duchownym w Krakowie, a klerycy Prowincji Warszawskiej uczęszczają na wykłady do Seminarium Archidiecezjalnego w Lublinie.

⁹ *Konstytucje Braci Mniejszych Kapucynów* nr 22, zwłaszcza 23, 6 i 24, 6. *Obrzędy profesji zakonnej Zakonu franciszkańskiego* są używane według tymczasowego tłumaczenia.

¹⁰ Por. *Konstytucje Braci Mniejszych Kapucynów* nr 47.

¹¹ Por. tamże nr 54, 2 nn.

¹² Por. tamże nr 55-58.

II. ODNOWA LITURGICZNA W POLSKICH PROWINCJACH BRACI MNIEJSZYCH KAPUCYNÓW

W Polsce kapucyni mają dwie prowincje: krakowską i warszawską z 32 domami zakonnymi (w tym 11 domów jest bez parafii). Klasztory kapucyńskie na terenie Polski należą aż do 22 diecezji. Ten fakt zakłada uwzględnienie lokalnych tradycji diecezjalnych. Ma to znaczenie dla współbraci skierowanych czy przenoszonych przez prowincjała do pracy duszpasterskiej w danej diecezji.

Po II wojnie światowej kapucyni w Polsce na życzenie Episkopatu podjęli pracę duszpasterską w parafiach, choć nie było to zgodne i z ówczesnym prawodawstwem, i wielowiekową tradycją kapucyńską. Na wielką próbę zostało wystawione życie braterskie we wspólnocie, a zwłaszcza wspólnotowa modlitwa.

Po Soborze Watykańskim II, zgodnie z zaleceniem Konstytucji o liturgii, tematyka liturgiczno-modlitewna stała się przedmiotem obrad kapituł prowincjalnych, na których dokonano pewnych ustaleń. Odpowiednie normy zawierają *Statuty* obu polskich prowincji kapucynów¹³ Tematyka liturgiczna raz po raz pojawia się na kapitułach wspólnot domowych. Najczęściej jednak z racji praktycznych: bądź jako aktualna informacja, wyjaśnienie rubrycystyczne, bądź jako przygotowanie do celebracji z okazji większych uroczystości.

Podobnie jak w Kościele polskim, tak i w obu prowincjach kapucynów nie było większego problemu z akceptacją reformy Soboru Watykańskiego II odnośnie do liturgii. Może zdecydowała o tym ówczesna sytuacja religijna i polityczna, duch posłuszeństwa dla decyzji Kościoła, powolne wprowadzanie zmian w liturgii? Inaczej było za granicą. Tę myśl wyrazili przełożeni generalni w cytowanym liście o życiu liturgicznym we wspólnocie franciszkańskiej: „Jeśli reforma liturgiczna nie zawsze była przyjmowana z ochotą i jeśli nie wydała oczekiwanych owoców w naszej wspólnocie, jakich można było oczekiwać, to dlatego, że brakło właściwego zrozumienia dla ducha liturgii i samych celów reformy. Nie było łatwo wejść w nowego ducha liturgii, wskazanego przez Sobór. Problem staje się jednak zrozumiały i oczywisty, jeśli uwzględni się fakt, że przez wiele lat liturgia była uważana i traktowana jako «zewnątrzna, obrzędowa i dekoracyjna część kultu katolickiego» (Navatel)”

Opracowane przez kapituły prowincjalne kapucynów *Statuty* mówią o celebracji Mszy świętej i Liturgii Godzin, o modlitwach dziennych i nabożeństwach okresowych. W *Statutach Prowincji Krakowskiej Braci Mniejszych Kapucynów* czytamy, że celebracja Mszy świętej, czyli udział w niej, winien stać się dla braci „centrum życia i działania”¹⁴ Zalecono więc codzienne uczestnictwo braci we Mszy świętej, Liturgii Godzin, zwłaszcza w Jutrznii i w Nieszporach. Podobne ustalenia zawierają *Statuty Warszawskiej Prowincji OO. Kapucynów*¹⁵

¹³ *Statuty Warszawskiej Prowincji OO. Kapucynów*. Warszawa 1982; *Statuty Prowincji Krakowskiej Braci Mniejszych Kapucynów*. Kraków 1992.

¹⁴ Por. *Statuty Prowincji Krakowskiej* nr 27.

¹⁵ Nr 22-27.

Jak dotąd w obu prowincjach kapucynów obowiązuje tymczasowy tekst *Modlitewnika*¹⁶ *Statuty Prowincji Krakowskiej* (nr 33) zalecają odprawienie pięciu nowenn w ciągu roku przed następującymi uroczystościami: Bożego Narodzenia, św. Józefa Patrona Prowincji, Zesłania Ducha Świętego, św. Franciszka i Matki Bożej Niepokalanej. W samą uroczystość Matki Bożej Niepokalanej odbywa się ponowienie Aktu oddania się Matce Bożej według specjalnej formuły. Nabożeństwu przewodniczy prowincjał lub przełożony miejscowy, który po akcie oddania Matce Bożej, dokonuje wobec wspólnoty i wiernych ponowienia profesji. *Statuty Prowincji Krakowskiej* postanawiają, by: pięć razy w roku odbywało się w każdej wspólnocie odnowienie profesji (nr 32); w piątki odprawiano nabożeństwo pokutne lub Drogię Krzyżową; w soboty w maju nabożeństwa maryjne; w październiku nabożeństwo różańcowe; w czerwcu nabożeństwo ku czci Serca Bożego; we wtorki nabożeństwo ku czci św. Antoniego. *Statuty Warszawskiej Prowincji OO. Kapucynów* wymieniają jeszcze koronkę franciszkańską, a odnowienie profesji w dniu 8 grudnia, 25 grudnia (przed Pasterką), 6 stycznia, 4 października¹⁷

W 1975 r. Zarząd Prowincji Warszawskiej Kapucynów zatwierdził opracowany do użytku braci *Modlitewnik* (maszynopis), w którym są podane modlitwyienne (poranne, południowe i wieczorne). Przy modlitwie porannej, zgodnie z dawną tradycją Zakonu, *Modlitewnik* podaje różne litanie¹⁸ do odmawiania w poszczególne dni tygodnia. Modlitwy te mają charakter dialogowy, zawierają też dodatkowe teksty na dany okres roku liturgicznego. Aktualizuje to i wzbogaca modlitwę wspólną. W obu prowincjach w południe, przed obiadem, po błogosławieństwie pokarmów odczytuje się z *Mortuologium*¹⁹ – krótkie biogramy współbraci i dobrodziejów, zmarłych pod datą bieżącego dnia.

Ponadto według *Modlitewnika* i *Statutów* w ciągu roku praktykuje się następujące obrzędy i zwyczaje: poświęcenie klasztoru w wigilię Objawienia Pańskiego (5 stycznia); piątkowy kwadrans pokutny (prowincja warszawska) i wspomniane wyżej nabożeństwa pokutne; namaszczenie poświęconym olejem św. Feliksa (18 maja), patrona dzieci; nabożeństwo „Transitus”²⁰, upamiętniające odejście do nieba św. Franciszka

¹⁶ *Modlitewnik Zakonu OO. Kapucynów Prowincji Warszawskiej*. Warszawa 1975; *Modlitwy zakonne*. Kraków 1980.

¹⁷ *Modlitewnik Zakonu OO. Kapucynów*.

¹⁸ W prowincji warszawskiej odmawia się litanie przed rozmyślaniem porannym według następującego porządku: w niedzielę – Litanie do Najświętszego Imienia Jezus, w poniedziałek – Litanie do Wszystkich Świętych, we wtorek – Litanie do św. Franciszka (jedna z dwóch wersji, do wyboru), w środę – Litanie do św. Józefa, we czwartek – Litanie do Najświętszego Serca Pana Jezusa, w piątek – Litanie do Najdroższej Krwi Pana Jezusa, w sobotę – Litanie do Najświętszej Maryi Panny (Loretańska).

¹⁹ *Księga Zmarłych członków Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów w dawnej Prowincji Polskiej i obecnej Prowincji Warszawskiej oraz ich dobrodziejów*. Warszawa 1992; *Mortuologium. Zmarli zakonnicy i dobrodziej polskiej, galicyjskiej, obecnie Krakowskiej Prowincji Kapucynów, 1681-1999*. Kraków 1999.

²⁰ Schemat tymczasowy nabożeństwa „Transitus” w Warszawskiej Prowincji Kapucynów wygląda następująco: Antyfona „O święta duszo”, psalm 141 (142), pięć „Ojcze nasz”, pięć

(wieczorem 3 października); oddanie czci relikwiom lub znakowi Krzyża Świętego w piątki (w prowincji warszawskiej: w święto Podwyższenia Krzyża Świętego i w Piątki Wielkiego Postu po Mszy świętej lub po Drodze Krzyżowej). W liturgiczne święto Wszystkich Świętych Zakonu Serafickiego (29 listopada) odbywa się w Warszawskiej Prowincji Kapucynów „Polecenie Opiece Wszystkich Świętych Zakonu” (dłuższa modlitwa i odnowienie profesji). W noc Bożego Narodzenia, przed Godziną czytań, poprzedzającą Pasterkę, we wspólnotach braterskich obu prowincji urządza się procesję z figurką Dzieciątka Jezus. Procesja rozpoczyna się od mieszkania przełożonego, zakonnicy idą korytarzami klasztoru do kościoła. W czasie procesji zakonnicy niosą zapalone świece i śpiewają kolędę „Anioł Pasterzom mówi!” Następnie w chórze odmawia się Godzinę czytań i odprawia Mszę świętą koncelebrowaną. Zwyczajowo w Polsce przed Mszą świętą na zakończenie roku kalendarzowego odprawia się nabożeństwo dziękczynno-przebłagalne. W Warszawskiej Prowincji Kapucynów na zakończenie roku albo odprawia się nabożeństwo wieczorem, po Mszy świętej, albo o północy przed Mszą świętą. Nabożeństwo nocne kończy się śpiewem hymnu do Ducha Świętego „O Stworzycielu Duchu, przyjdź”²¹

Ukazana dotąd sytuacja odnowy liturgicznej w polskich prowincjach kapucynów na bazie Konstytucji i ustaleń kapituł prowincjalnych jest z konieczności pobieżna i niepełna. Niepodobna ukazać stanu życia liturgicznego w każdej wspólnotce obu prowincji. Przekracza to ramy niniejszego opracowania. Niemniej jednak i z tego, co powiedziano, wynikają praktyczne wnioski i zadania. Oto niektóre z nich.

W centrum życia kapucyńskiego należy ustawić celebrację Mszy świętej wspólnoty. Winna to być Msza święta przeżywana w pełni, a więc i pod względem obrzędu, a nade wszystko, wewnątrznie. Czynnikiem wspomagającym jest m.in. śpiew, odpowiednie przygotowanie, estetyka gestów. Jak w wielu sytuacjach duszpasterskich w Polsce, podobnie i u kapucynów trzeba by zwrócić uwagę na odpowiedni dobór pieśni zależnie od okresu liturgicznego, celebracji świątecznej i części liturgii mszalnej. Wciąż za dużo jest schematycznego odprawiania Mszy świętej. Ogólnie można powiedzieć, że w niewystarczający sposób są wykorzystane możliwości dane przez *Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*. Dość wspomnieć możliwość korzystania z mszy wotywnych, spory wybór formuł Modlitwy eucharystycznej, możliwość zaangażowania przygotowanych ludzi świeckich itp.

Liturgii Godzin tylko sporadycznie odprawia się z udziałem ludu (Nieszpory), a okazyjnie tylko łączy się z Mszą świętą (dzień skupienia, rekolekcje).

Zadaniem na najbliższą przyszłość jest opracowanie rytuału zakonnego, z uwzględnieniem tradycji obu prowincji zakonnych, i podręcznika do nabożeństw z udziałem ludu, zwłaszcza obejmującego kult Świętych franciszkańskich.

„Zdrowaś Maryjo” i pięć „Chwała Ojcu”, pozdrowienie św. Franciszka, błogosławieństwo relikwiami św. Franciszka i ucałowanie relikwii. W Prowincji Krakowskiej stosuje się również tekst tymczasowy, z dodaniem lektury o św. Franciszku wziętym z pierwszych biografii franciszkańskich.

²¹ *Modlitewnik Zakonu OO. Kapucynów* s. 88-89

III. ZADANIA I MOŻLIWOŚCI APOSTOLATU LITURGICZNEGO W POLSKICH PROWINCJACH KAPUCYNÓW

Bogactwo odnowionej liturgii Kościoła, kalendarza i kultu Świętych franciszkańskich stwarza niewątpliwie sposobność do ożywienia działalności apostolskiej. Należałoby także dopracować i wydać Modlitewnik zakonny z uwzględnieniem wymogów i prymatu liturgii. Na podstawie wydanych tekstów trzeba jednak u samych zakonników propagować znajomość specyfiki liturgii franciszkańskiej, aby nie tylko litera, ale i duch był zachowany. Ewangelizacja, często dzisiaj używane słowo, winna się najpierw dokonać *ad intra*, wobec samych zakonników. Przypominają o tym zadaniu przełożeni generalni zakonów franciszkańskich w cytowanym już liście o liturgii²² Wspólnoty kapucyńskie winny przeprowadzić rachunek sumienia nad sposobem celebracji liturgii, zdać sobie sprawę, że jest ona uprzywilejowanym miejscem spotkania z Bogiem, celebracją misterium Chrystusa i Kościoła.

Kapucyni w realizacji swego charyzmatu kładą m.in. szczególny nacisk na braterstwo we wspólnocie życia. Liturgia jest znakomitym środkiem realizacji tego zadania: to przez uczestnictwo w niej dokonuje się wejście w tajemnicę Chrystusa, to w Nim buduje się jedność i z Kościołem powszechnym, i lokalnym, a także jedność wspólnoty braterskiej w duchu św. Franciszka. Zrozumiałe – i przypominają o tym przełożeni generalni – że trzeba do tego wychowywać wszystkich zakonników, aby liturgia była rzeczywiście *fons et culmen* życia chrześcijańskiego, a w nim kapucyńskiego. Owocem tego wychowania winien być właściwy szacunek dla tekstu i znaku liturgicznego (wierność zasadom celebracji), właściwie rozumiane zaangażowanie w twórczość obrzędu.

Przełożeni generalni przypominają, że liturgia winna być celebracją wiary wspólnoty i jako taka promieniować entuzjazmem. Najwyższy już czas przejść od schematycznego sposobu celebrowania tylko dla „ważności” zgodnej z rubrykami do natchnionego wiarą i posłuszeństwem dla ustalonej formy liturgii wykonywania świętych czynności. To wymaga autentycznego nawrócenia. Trzeba także pomyśleć o odpowiednim przygotowaniu celebracji liturgii i nabożeństw, wykorzystaniu możliwości celebracji Mszy świętej z odpowiednią częścią Liturgii Godzin, o estetyce gestów i właściwym wypowiedaniu słów.

Choć mamy już wydane księgi liturgiczne ogólnokościelne i franciszkańskie, to uzasadnione będzie pytanie o ich znajomość i umiejętność stosowania. Szczególne znaczenie ewangelizacyjne w życiu kapucyńskim zdaje się mieć kult Świętych franciszkańskich przez uwzględnienie w nabożeństwach i lektury słowa Bożego, i tekstów własnych. Spośród nabożeństw ogólnokościelnych w duchowości franciszkańsko-kapucyńskiej winno się zwrócić uwagę na pielęgnowanie, wzbogaconych lekturą słowa Bożego, nabożeństw do Męki Pańskiej, do Matki Bożej (np. Różaniec, nabożeństwo z prośbami do Matki Bożej itd.), św. Franciszka, św. Antoniego, bł. Ojca Pio czy błogosławionych kapucynów wywodzących się z naszej Ojczyzny. Duże znaczenie w ewangelizacji ma działalność publicystyczna, np. propagowanie formuł modlitewnych czy nabożeństw.

²² *Litterae Ministrorum generalium* s. 273 nn.

Kapucyni, realizując charyzmat franciszkański, sporo uwagi poświęcają głoszeniu Ewangelii. W liturgii słowo Boże stanowi istotny element celebracji. Wiele do myślenia daje przykład św. Franciszka, który – według słów *Testamentu*²³ – zaczął głosić Ewangelię wówczas, gdy się nawrócił. Wtedy mógł rozpoznać żywą obecność Chrystusa w Eucharystii, w znaku słowa Bożego i Ciała Pańskiego, a następnie podjąć głoszenie Ewangelii. Czy współczesnym kapucynom, realizującym franciszkański model życia ewangelicznego w braterskiej wspólnotcie, nie potrzeba refleksji nad tym, przez co w swym życiu przeszedł asycki Patriarcha i zacząć od osobistego i wspólnotowego nawrócenia? Odkrycie przez wiarę i wewnętrzne nawrócenie żywej obecności Chrystusa w liturgii winno stać się natchnieniem dla apostołskiej działalności ewangelizacyjnej poprzez liturgię, nabożeństwa i zwyczaje życia kapucyńskiego.